

Castasegna

Stierva

Party, party, partecipaziun!

DA DONAT CADUFF*

«Partecipaziun» è in dals plects magics da la vischnanca moderna dal 21avel tschientaner. Involver la populaziun, prender serius quitads dretg e sanester: Quai duai domesticar la vatga sontga lunatica dal «pievel cumin». È partecipaziun dentant adina bel e bun? U fissi mintgatant meglier sche la gliעד taschass er?

Per entschaver ils fatgs enconuschents: La populaziun s'engascha adina damain en las vischnancas. Rendaquints, plans da zonas, rumida da la naiv: Pauc emporta, uschè ditg che tut funcziuna. Adina pli pauca gliעד cumpara a radunanzas communalas. E tgi sa stganda anc per ils uffizis betg adina fitg sexy en las suprananzas?

Per exempel en la vischnanca fusiunada Lumnezia: L'onn 2016 han ils votants vuli reducir il dumber da nov suprastants sin tschintg. Els avevan constatà ch'i n'è betg simpel da chattar avunda candidats. Fin oz na lubescha il chantun betg ina reduziun – ed ha chaschunà malaveglia en la val.

Er ad Ilanz/Glion na sa chapeschan cumbats electorals betg da sasez. Quai fa surstar: La vi-

schnanca na dovra betg pli in entir triep da totalmain 67 suprastants (sco avant la fusiun dal 2014), mabain anc tschintg. La presidenta communal Carmelia Maissen sa fa quitads per il sistem da milissa ed il chit da la populaziun.

È n fusiuns schlettas per l'engaschi politic da la populaziun?

Ins po consultar experts e politichers – ils parairis èn differents. Ils ins din ch'il dischinteress per fatgs communalas saja in trend general che haja da far pauc cun fusiuns. Auters din: Gist fusiuns rinforzan la digren da l'engaschi politic.

Tge ussa?

Il november 2019 approbeschan ils da Haldenstein la fusiun cun Cuira. Piz a cup: 253 èn per la fusiun, 251 encunter. Insatgi demontescha durant la notg la tavla dal vitg.

In'emna suenter la votaziun s'annunzian ils adversaris da la fusiun, organisads sco Komitee Pro Haldenstein. Els èn trumpads da la maniera co la vischnanca aveva infurmà avant la votaziun, accetpant però la decisiun.

Ils adversaris da la fusiun na vulan però betg far il pugn en satg. Per els è il cas da Haldenstein exemplaric per il Grischun.

Josias Gasser, deputà dal Cussegl grond, adressescha ils quitads dal comité a la regenza: Na stuess ina decisiun da fusiun betg esser pli solida? E na stuess il chantun – cun ses feu sacré per fusiuns – betg esser preoccupà che la populaziun s'engascha adina damain en las vischnancas?

La regenza respunda ils 16 da schaner 2020. Quorums pli auts per votaziuns cuntradin a la constituziun chantunala. E na, il chantun na possia betg influenzer directamain la partecipaziun en las vischnancas. El sustegna però projects d'autras instituziuns. En pli saja il chantun conscient che la partecipaziun s'haja midada marcantamain, betg mo en vischnancas fusiunadas. Ed el cumprova quai cun statisticas gist da – Haldenstein.

Fusiuns han adina puspè procurà per cuntraversas ils ultims 20 onns en il Grischun. La tema: Entirs vitgs perdian lur identitad, forsa er: lur olma. Ozendi regia dentant prest dapertut il consens che questas temas sa laschian mitigiar – er a Haldenstein. Ed

uschia na gira il conflict dal vitg betg primarmain enturn la fusiun.

En questa disputa s'exprima in conflict pli profund: La dumonda quant bain che la democrazia funcziuna anc sin nivel communal. E quai è ina dumonda che pertutga vischnancas en l'entir Grischun. Per exempel a Val. A Roveredo. U – gist actual – a Panaduz.

Gieus da pussanza e guerras da rosas han fendì en questas vischnancas entiras cuminanzas. A Val che siemia anc adina d'in sgrattanivels (u plitost d'in chastè en l'aria?) – ha la charplina insacura stanclentà la gliעד. Il fracass era dentant ferm avunda per chattar ses plaz prominent en la memoria collectiva dals Grischuns.

En il Mesauc ha il chantun stui administrar durant sis onns la vischnanca da Roveredo. Il motiv: Gruppaziuns opponentas avevan bloccà la politica. Ed a Panaduz sa cumbatta actualmain la gruppa d'interess «Futuro Bonaduz» cun la suprananza communal. Il repertuar: inculpaziuns e renfatschas senza fin.

Clèr: Be en paucas vischnancas è il tun grop, èn las fronts direntadas. E tuttina cumprovan

quests exempels il potenzial d'escalaziun. La cultura democratica è vulnerabla e pauc glamurusa, er en vischnancas cun in clima constructiv. Questa fragilitad pudess esser in motiv pertge che bliers citadins van pli gugent sin distanza a la politica communal.

Però na vul quai betg dir che quels citadins na s'engaschan betg pli. Cuntrari.

Simon Derungs, 70 onns, viva Sad Uors en Lumnezia. Avant trais onns ha el edì in'ovra davart il vitg vischinant Surcasti. Mintga chasa, mintga arber genealogic, gea: Insumma prest mintga planta sa chatta en quel cudesch. Sch'insatgi ha ina dumonda pertutgant 7115 Surcasti, 991 meters sur mar, 170 abitants en l'onn 1941 e 79 en l'onn 2003, alura ha Derungs las respostas.

Avant bliers onns è el er stà president dad Uors-Peiden, ina vischnanchetta cun damain che 100 olmas. 2002 fusiunescha Uors-Peiden cun ulteriurs vitgs – era Surcasti – a la vischnanca da Suraua. Derungs vegn elegì en la cumissiun da gestiun da Suraua. 2013 alura il proxim pass: Suraua cun ses radund 240 abitants daventa part da la nova vischnanca da vallada Lumnezia.

Sur

Vrin

Lumbrein

Selma

L'istoricher local sustegna la fusiun dal 2002. Indesch onns pli tard è el però sceptic. Il quità: Suraua gjaja a perder en la fusiun da vallada. Derungs na sa metta betg pli a disposiziun per uffizis communalas. Persuenter daventa el commember dal cussegl da fundaziun da la Pro Suraua intgins onns pli tard. La Pro Suraua, fundada 2012, promova diversas activitads en l'antieriura vischnanca.

L'atun 2018 datti novas mobiglias per il lavuratori en la veglia chasa da scola ad Uors. La stanza dat albiert a l'Archiv cultural Lumnezia ch'ins ha gist fundà. Qua vegnan rimnads documents istorics da tut la val: cudeschs vegls da scola, brevs da migrants, tshupels da concorrenzas da musica. Manà vegn l'archiv da, precis: Simon Derungs, assistì da Gian Carlo Albin. Purtadra è la Fundaziun da cultura da la vischnanca Lumnezia.

Udend l'archivar a raquintar da ses reginavel e sias truavaglias è el en ses element. El di: Mes cor batta per l'istorgia e per l'archiv. El di però er: Per plaschair – na fa betg grond fracass enturn mai.

L'antieriur president communal d'Uors-Peiden ed antieriur scepticher da fusiuns: El s'engascha oz puspè per la vischnanca.

Tge è quai propi, participaziun?

Blera gliעד na sa betg tge ch'ella po propi contribuir a plans directivs communalas u a l'acquist d'in auto-cisterna da pumpiers. Pli gugent organischescha ella kinos d'open air u workshops per reflectar il futur dal vitg. Auters rimnan – sco Derungs ed Albin – documents istorics da la populaziun.

Èn els main participativs ch'ils suprastants u che la gliעד che prenda regularmain part da radunanzas communalas?

En il Grischun datti enturn quaranta instituziuns sco la Pro Suraua. Betg adina portan ellas in «Pro» en lur nums, ellas sa numnan er Amitgs da Surcuolm, Valendas Impuls u Viva Pignia. La finamira: Mantegnair e promover in'identitad locala che vegn pli e pli fitg sut squitsch da svilups globals: digitalisaziun, pluralisaziun, individualisaziun.

Però i dat anc in'otra midada fundamentala.

Las vischnancas daventan adina pli professionalas, s'avischinan a models da l'economia privata, sa posizioneschan en in «Standortwettbewerb». Intginas fan reclama cun labels («Energistadt») u slogans remplazzabels («echt lebenswert», «mit Weitsicht»). E davent d'incumbensas da polizia fin al transport da rument sorprendan firmas privatas incaricas publicas.

Quest svilup sa lascha observar en Svizra gia dapi 20 onns. I

dat però ina dumonda ch'è vegnida discutada darar enfin oz: Tge consequenzas per la relaziun tranter stadi e citadin ha la «economisaziun» da vischnancas?

Igl è pussaivel che las vischnancas sa transfurman pli e pli fitg en organissemms administrativs tecnoids. La consequenza: Ellas sa distanzieschan da l'olma dal «pievel cumin».

Igl è però er pussaivel ch'i reussescha a las vischnancas da construir novas punts tar la populaziun. Per exempel cun engaschis culturals sco en Lumnezia.

Pussaivel è bler. – En sia resposta a deputà Josias Gasser ha la regenza anc piazzà in link.

Quest link maina sin ina plattform online cun il num Promo 35. Sviluppà questa plattform ha la Scola auta spezialisada dal Grischun, ensemen cun partenaris da la Svizra tudestga. Il project cusseglija politichers ed emploiads communalas en la dumonda co che la populaziun possa s'engaschar meglier en ina vischnanca. La finamira: Rinforzar il sistem da milissa en Svizra.

Ils scenziads skizzeschan mesiras concretas ch'intginas vischnancas han gia introduci: parlaments da giuvenils, piazzas communalas digitalas, la sensibilisaziun per fatgs politics en scolas. U er lapidar: Pli autas pajas per suprastants.

Cun fufragnar en l'internet chattan ins – sper Promo 35 – anc auters projects che promovon l'engaschi politic. Els sa drizzan savens a la giuventetgna, per exempel il program da l'Uniun grischuna per giuvenils jugend.gr. Tschintg vischnancas èn da la partida tar quest program: Surses, Landquart, Vaz, Stussavgia e Tavau.

Naturalmain: Quai tuna tut abstract, e talas iniziatives stimuleschan in engaschi politic quasi da «sura». Sceptichers pudesan dir ch'i sa tractia da crutschas artificialas. Però: E quai relevant, uschè ditg che la gliעד sa lascha motivar uschia per la politica?

Enavos a Haldenstein.

Erich Buchmann è – u meglier ditg: era – la persuna da contact dals adversaris da fusiun, dal Komitee Pro Haldenstein. Il comité na saja betg pli activ, declera la vusch curtaschavla al telefon.

Buchmann considerescha da fundar in'uniun. L'intent: Represchentar ils interess da Haldenstein entaifer la citad da Cuira. Temas pussaivels èn la gasetta dal vitg, il manaschi da l'ustaria e dal negozi u la moderaziun da la plazza communal digitala. Buchmann è en contact cun aderents da la fusiun, cun la presidenta communal e cun altra gliעד dad omaduas varts dal Rain.

Tgi ch'era per la fusiun e tgi encunter na gioga nagina rola pli. Il pitschen vitg duai chattar ses plaz en la gronda citad.

Però – hai duvrà precis questa dumonda per puspè mobilisar la gliעד?

*Donat Caduff è redactor da radio tar Radiotelevision Svizra Rumantscha ed artist en il sector grafic-fotografic.

Quest essai ha Donat Caduff elavrà, translà e scursani or dad ina versiun originala en lingua tudestga, la quala è cumparida l'entschatta avrigl 2020 sin www.raetiapublica.ch.

Chasas senza funcziun oriunda

Tras fusiuns han bleras chasas communalas pers lur funcziun. Las fotografias ch'illustreschan quest artigel èn in viadi virtual tras il chantun Grischun, en tshertga da chasas communalas «vidas». Per part portan ils edificis anc las inscripziuns d'antruras – tut tenor perquai che las fotografias èn vegnidas fatgas da Google Maps avant la fusiun, ubain perquai ch'il num è simplmain restà sin il bajetg.

Beiva

Pigniu